

*Снегір'ова Валентина,
старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних
меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук*

Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу із зарубіжної літератури в 5 класах закладів загальної середньої освіти України в 2022 – 2023 навчальному році

Предмет «Зарубіжна література» є важливим складником системи мовно-літературної освіти. Найкращі твори світового письменства відкривають українському школяреві розмаїття культур різних країн, складність і багатогранність людських стосунків та почуттів, історію духовного розвитку людства, навчають толерантності і добросусідству.

Модельна програма «Зарубіжна література» для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти розроблена відповідно до Закону України «Про освіту» (2017), Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 і реалізує визначені в ньому ціннісні орієнтири, ключові компетентності та наскрізні уміння учнів. Див. докладніше:

МНП: Богданець-Білоskalенко, Н. І., Снегір'ова, В. В., Фідкевич, О. Л. (2021). Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи». Наказ Міністерства освіти і науки України від 12. 07. 2021 № 795 (у редакції Наказу Міністерства освіти і науки України від 29. 09. 2021 № 1031)

https://drive.google.com/file/d/1Cz1MGthFJsmBF_5OI0UQ3UCBQIDXsih3/view

На основі запропонованої МНП заклад освіти може розробити освітню програму для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5-6) класи, що містить опис результатів навчання учнів із зарубіжної літератури в обсязі, не меншому, ніж встановлено відповідною модельною навчальною програмою.

У зв'язку з військовою агресією РФ до МНП «Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Богданець-Білоskalенко, Н. І., Снегір'ова, В. В., Фідкевич, О. Л.) було внесено такі зміни:

- у 5 класі зі списку творів вилучено казку О. Пушкіна «Про царя Салтана»; 3 навч. години рекомендовано відвести на вивчення творів сучасної зарубіжної літератури;
- у 6 класі замість російської літератури рекомендовано вивчати тематично споріднені твори інших зарубіжних авторів, зокрема: замість оповідання А. Чехова «Хлопчики» - «Колекція марок» К. Чапека; вірш М. Гумільова «Жи́рафа» замінено поезією Я. Сайферта «Гора Ржип».

Програма містить розділи **«Для читання і вивчення»** і **«Для читання і обговорення»**. Для читання та вивчення подано класичні твори зарубіжної літератури. Цікаву та доступну для сприйняття підлітків зарубіжну прозу другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у кращих українських перекладах запропоновано на вибір учителя й учнів для читання й обговорення.

Завдання до розділу «Для читання та обговорення» розраховані на більш високий рівень читацької компетентності, сприйняття та комунікації, передбачають більшу самостійність учнів. Якщо на творах «для читання і вивчення» п'яти-шестикласники навчаються читати, інтерпретувати, створювати найпростіші медійні продукти з допомогою вчителя (про що вказано в колонці «Очікувані результати навчання»), то на творах «для читання та обговорення» діти мають самостійно продемонструвати те, чого навчилися. Програмою враховано можливості нової генерації читачів використовувати електронні носії та слухати художні тексти в аудіозаписах.

Зміст програми складають твори, що мають найбагатшу історію їх інтерпретації у різних видах мистецтва та гуманітарних галузях знання. Це європейські чарівні казки з мандрівними сюжетами: «Пані Метелиця» (німецька), «Дроворубова донька» (французька); арабська чарівна казка з пригодницьким сюжетом «Синдбад-мореплавець» (5 клас); міфи Давньої Греції, біблійні міфи та притчі (6 клас); літературні казки (Г. К. Андерсен. «Снігова королева», О. Вайлд. «Хлопчик-Зірка») у 5 класі; оповідання зарубіжних класиків про дитинство та мрії (О. Генрі. «Вождь червоношкірих», Г. Веллс. «Чарівна крамниця», К. Чапек. «Колекція марок») в 6 класі тощо.

У назвах розділів фігурують основні літературознавчі поняття, якими мають володіти 10 – 12 річні читачі: «Реальність і вигадка в художній літературі», «Тварини-герої літературних творів», «Поетичний образ природи» (5 клас); «Подорожі літературних героїв у часі і просторі», «Тема зростання і відповідальності», «Прекрасне в житті і в літературі» (6 клас).

Для читання та обговорення у кожному класі пропонується 2 – 3 твори на вибір учителя й учнів. Це, як правило, літературні бестселери: Джон Толкін. «Гобіт, або Туди і звідти», Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика», Туве Янсон. «Капелюх Чарівника», Анджела Нанетті. «Мій дідусь був черешнею», Пауль Маар. «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» (5 клас); Астрід Ліндгрєн. «Мію, мій Мію», Ульф Старк. «Чи вмієш ти свистати, Юганно?», Міхаель Енде. «Джим Гудзик і машиніст Лукас», Крістіне Нестлінгер. «Конрад, або Дитина з бляшанки», Джеремі Стронг. «Гармидер у школі».

Згідно зі Стандартом, **компетентнісний потенціал** кожної освітньої галузі має реалізовуватися «через розвиток умінь і ставлень та базові знання» (Державний стандарт, 2020, с. 6). Під час створення програми важливо було виокремити зі списку базових знань, умінь і ставлень прийнятні для формування в рамках адаптаційного циклу. Так, серед базових знань нами дібрано такі: *інформація, комунікація; взаємодія; аргументація; інтонаційні засоби; емоційний стан співрозмовників; формули мовленнєвого етикету; принципи етики спілкування; цифрове середовище; текст: опис, розповідь, роздум; зміст прочитаного; тема; ідея; підтекст; літературний твір; художній переклад; мовна норма; помилка; засоби художньої виразності*. Як видно з переліку, не всі з наведених понять можна віднести до мовно-літературних. Щоб зберегти специфіку шкільного курсу «Зарубіжна література», було ретельно дібрано літературознавчі (предметні) знання.

Починаючи з 5 класу, автори послідовно вибудували систему вивчення теорії літератури на доступному для учнів рівні, але в повній відповідності з вимогами сучасної науки. Основні літературознавчі поняття – *казка, міф, оповідання, повість, автор, тема, герой літературного твору; сюжет, композиція, діалог, портрет, пейзаж, алегорія, підтекст, гіпербола, гумор, художня деталь, фантастика* тощо вводяться в активне використання в навчальній практиці та є основою аналізу художніх творів. Програма передбачає чітку й послідовну роботу із засвоєння, закріплення цих понять і збагачення знань про них від теми до теми та від класу до класу.

Подібну копійку роботи було проведено і з переліком умінь. Наведені у Стандарті вміння – не традиційні читацькі чи літературні (мовно-літературні), а сформульовані в рамках певної ключової компетентності та мають психолого-соціальне спрямування. Наприклад, такі: *аналізувати діалоги персонажів художнього тексту, медіатексту з погляду основних правил спілкування, визначаючи деталі, які сприяють або заважають їхній успішній комунікації; розкривати актуальність художніх творів у контексті викликів сучасності та власних життєвих потреб; проектувати власну поведінку в ситуаціях, подібних до тих, що зображені у художніх текстах* тощо.

Ціннісний компонент, представлений у Стандарті, також зазнав суттєвих змін з позицій формування комунікативних і соціальних навичок. У програмі актуалізовані такі ставлення: *розуміння ролі читання текстів (медіатекстів) зарубіжних авторів для розвитку і самовдосконалення; прагнення збагачувати читацький і мовленнєвий досвід; потреба в читанні рідною мовою; плекання українських національних цінностей, повага до цінностей інших народів і культур* тощо. Докладніше про це тут:

Снегір'ова В.В. (2021). Шкільний курс зарубіжної літератури в контексті реалізації нового Державного стандарту базової середньої освіти. Проблеми сучасного підручника. 27, 246–256
http://ipvid.org.ua/products/2021_2/Statti/23.pdf

Основу обов'язкових результатів учнів у мовно-літературній освітній галузі становлять *комунікація в усній і письмовій формі, опрацювання інформації з різних джерел, уміння використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей* (Державний стандарт, 2020, с. 2–3).

Діяльнісний, практико орієнтований підхід поданий у стандарті через *наскрізні вміння*, основними серед яких є такі:

- читати з розумінням, що передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання й усвідомлення прочитаного, розуміння інформації;
- висловлювати власну думку в усній і письмовій формі;
- критично мислити, що виявляється в умінні аналізувати, добирати аргументи, розпізнавати спроби маніпулювання;
- логічно обґрунтовувати позицію, висловлювати власне ставлення до подій і явищ;
- виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування рішень у різних видах діяльності, уміння брати на себе відповідальність;

- конструктивно керувати емоціями, здатність розпізнавати власні емоції й емоційний стан інших, адекватно реагувати на конфліктні ситуації, розуміти, як емоції можуть допомагати та заважати в діяльності;
- співпрацювати з іншими, планувати власну та групову роботу, підтримувати учасників групи, допомагати іншим (Державний стандарт, 2020, с. 5–6).

Увесь комплекс наскрізних умінь Держстандарту реалізовано в новому підручнику «Зарубіжна література. 5 клас» (авт. Кадоб'янська Н. М., Удовиченко Л.М., Снегір'ова В.В.) через систему запитань і завдань до художнього тексту з використанням навчальної стратегії «автор підручника як читач». З підручником можна ознайомитися за покликанням:

Кадоб'янська Н. М., Удовиченко Л.М., Снегір'ова В.В. (2022). Зарубіжна література. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта

https://pidruchnyk.com.ua/1691-5_zarlit_kadobianska.html

Пропоновані запитання та завдання ведуть читача від безпосереднього сприйняття твору до поглибленого, створюють сприятливі умови для набуття досвіду занурення в художній текст, розвивають уміння вести діалог із текстом, коментувати його фрагменти, висловлювати власні думки та враження від прочитаного. Школярам пропонується самостійно сформулювати запитання до тексту, які б вони хотіли обговорити на уроці.

У ході такого діалогу неодмінно виникають різні судження, зав'язується дискусія. Усе це організовує і підтримує автор підручника як досвідчений, творчий читач з допомогою захопливих, часом провокативних завдань і запитань. Автор підручника веде діалог і є одним із учасників цього діалогу. Він бере участь у роботі над текстом, уміло формулює завдання, висловлюючи і розвиваючи в них своє прочитання твору. Він задіює літературознавчі та культурологічні поняття, які, з його точки зору, сприяють глибшому розумінню виучуваного тексту.

Оснований на особистісному сприйнятті художнього тексту класичний складник нашої методики доповнює її прагматичний, функційний блок, у якому через інтерактивно-діяльнісний підхід реалізовано комунікативний і соціокультурний потенціал літературного твору з метою його практичного використання школярами в повсякденному житті. Розроблена методична модель підручника спрямована на опанування учнями елементів аналізу й інтерпретації літературних творів, засвоєння ними алгоритмів дослідницької та творчої діяльності, норм комунікації, осмислення та гармонізацію своїх дій, здійснення їх корекції. Докладніше див.:

Снегір'ова В.В. (2022). Художній твір як предмет вивчення у підручнику «Зарубіжна література. 5 клас». Проблеми сучасного підручника. 28, 170-177

<https://ipvid.org.ua/index.php/psp/issue/view/8/1>

Орієнтовне календарне планування уроків зарубіжної літератури у 5 класі тут: [Зарубіжна література \(yakistosviti.com.ua\)](http://yakistosviti.com.ua)

Реалізація нового Державного освітнього стандарту висунула нові вимоги до оцінювання учнів. Нині учитель має послуговуватися такими методами і прийомами, які дають змогу оцінювати не лише предметні,

метапредметні, а й особистісні результати учнів на різних етапах навчання. Оцінювання повинне проводитися як з метою фіксації досягнень учнів, так і з метою формування і розвитку їхніх предметних і метапредметних компетенцій. Ці завдання покликане розв'язати **формувальне (внутрішнє) оцінювання**.

Формувальне оцінювання – це «оцінювання для навчання», механізм, що забезпечує вчителя інформацією, яка потрібна йому, щоб удосконалити навчальний процес, знаходити найбільш ефективні методи і прийоми, а також мотивувати навчальну діяльність учнів. Система формувального оцінювання базується на тому, що навчання й оцінювання взаємозв'язані й забезпечують єдиний підхід до організації освітнього процесу. Це передбачає теоретичне обґрунтування і встановлення взаємозв'язку між усіма елементами оцінювання (цілі навчання, види, інструменти, результати).

Предметом формувального оцінювання є рівні сформованості предметних і ключових компетентностей. Звернення до оцінки якості освіти через компетентності означає, що акцент робиться на практичній спрямованості навчання, береться до уваги досвід учня, його вміння застосовувати знання в різних ситуаціях. Методичний потенціал формувального оцінювання орієнтований насамперед на відстеження індивідуального прогресу і корекцію індивідуальної траєкторії розвитку учня для досягнення запланованих результатів навчання; на мотивування учнів для усунення прогалин у засвоєнні навчальної програми; на диференціювання значущості оцінок, одержаних за виконання різних видів діяльності в процесі навчання.

Формувальне оцінювання не нове явище в освіті. Частина його функції виконувало поточне оцінювання, але це оцінювання перетворювалося часто на самоціль і реалізовувалося лише на рівні фіксації знання-незнання, вміння-невміння й оцінок у журналі. В умовах особистісно орієнтованого навчання оцінювання набуває інших рис, функцій; його мета полягає не у констатації рівня досягнутого навчального результату, а в покращенні процесу навчання учнів. Оцінюються індивідуальні досягнення учня безвідносно до досягнень інших учнів. Оцінка знань учнів стає засобом підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Британські вчені П. Блек та Д. Вільям виділяють такі компоненти формувального оцінювання:

1. Забезпечення ефективного зворотного зв'язку вчитель-учень.
2. Активна участь учнів у процесі навчання.
3. Коригування процесу навчання з урахуванням результатів оцінювання.
4. Визнання впливу оцінювання на мотивацію та самоповагу учнів, що, в свою чергу, має важливий вплив на навчання.
5. Вміння учнів оцінювати знання самостійно.

Критерії оцінювання досягнень учнів

Усі види оцінювання, а формувальне оцінювання особливо, передбачають використання ретельно розроблених критеріїв в організації оцінювання робіт учнів. Оцінювання з використанням критеріїв дозволяє

зробити цей процес є прозорим та зрозумілим для всіх учасників навчального процесу. Критерії сприяють об'єктивності оцінювання.

Критерії можуть бути підготовлені вчителем чи за участю учнів. Спільна розробка критеріїв (вчитель – учень) дозволяє сформувати в учнів позитивне ставлення до оцінювання та підвищити їхню відповідальність за досягнення результату.

Процедура спільного (вчитель – учні) розроблення критеріїв

1. Оголосіть учням мету та завдання уроку перед початком вивчення теми, розділу.
2. Попросіть кожного учня написати один-два критерії, за якими оцінюватимуться роботи.
3. Запишіть на дошці критерії, запропоновані учнями.
4. Переконайтеся, що всі учні зрозуміли запропоновані критерії.
5. Розташуйте критерії за ступенем важливості.
6. У процесі обговорення оберіть пріоритетні критерії.
7. Якщо передбачається виставлення оцінки, визначте кількісний показник (бал) кожного критерію або зробіть його градацію (розбивку на рівні виконання завдання).

Роботи учнів необхідно оцінювати лише відповідно до розроблених критеріїв. Зміст критеріїв має бути зрозумілим учням та батькам, тобто викладений зрозумілою та доступною мовою. Критерії оцінки необхідно довести до відома учнів (розташувати на стендах, на навчальній дошці, у робочому зошиті учнів). Уміння оцінювати на основі критеріїв залишається з людиною на все життя. Пам'ятайте: ознайомлювати учнів із критеріями оцінки необхідно перед виконанням завдання.

Інструментами формульовального оцінювання є компетентнісно орієнтовані завдання, застосування методу проектів, портфолію. Докладніше зупинимося на сутності КОЗ та особливостях їх використання у процесі вивчення зарубіжної літератури. Окреслені в дидактиці структурні компоненти компетентнісно орієнтованих завдань – стимул, формулювання у вигляді задачі, джерело інформації, модельна відповідь – на уроках літератури мають специфічну модифікацію. Так, джерелом інформації виступає художній твір (його можуть доповнювати літературознавчі матеріали, інструктивні пам'ятки тощо), а модельна відповідь можлива під час перевірки теоретиколітературних знань чи, наприклад, виразного читання. Сам аналіз твору не передбачає правильних (модельних) відповідей. Тут, навпаки, цінується власна думка, особистісне ставлення до прочитаного.

Проблема конструювання завдань до опрацювання художнього твору також нерозривно пов'язана з вибором критеріїв оцінювання читацької та аналітичної діяльності учнів. Виконання цих завдань вчені (Л. Жабицька, О.Нікіфорова, Н. Молдавська, Л. Сімакова) розглядають як перетворювальну діяльність, в результаті якої не лише глибше осмислюється аналізований твір, а й розвивається здатність особистісного емоційного реагування учнів на його

зміст. У роботах зазначених авторів обґрунтовано такі критерії самостійної роботи над текстом художнього твору:

- глибина осмислення аналізованого тексту (правильність та повнота його розуміння);
- характер опори на художній текст (відтворювальний чи творчий);
- наявність чи відсутність особистісного емоційного компонента (ставлення допрочитаного);
- здатність до перенесення знань і вмінь, здобутих у процесі сприйняття, аналізу, інтерпретації художнього тексту на новий зміст, в нову навчальну чи життєву ситуацію.

Ці критерії корелюють із таксономією Б. Блума, де кожна категорія навчальних цілей – знання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінювання – розкривається через відповідну систему дій.

Окремо варто сказати про характер і види завдань, використовуваних під час аналізу художнього твору. Це, зокрема, виразне читання; коментування; використання евристичних і проблемних завдань; інсценування; завдання, що сприяють вихованню в учнів емпатії; завдання, які потребують конкретизації читацької та аналітичної діяльності учнів; завдання у формі пізнавальних задач. Для посилення компетентнісного спрямування цих завдань важливе подання їх як системи.

Система завдань до художнього тексту, створена в підручнику «Зарубіжна література. 5 клас» (автори: Наталія Кадоб'янська, Лариса Удовиченко, Валентина Снегірьова) дає можливість організувати навчальну діяльність учнів в контексті вимог Стандарту, а саме вчить **сприймати, аналізувати, інтерпретувати** (висловлює власні думки, почуття, ставлення та ідеї), **критично оцінювати** художній текст; **взаємодіяти усно і письмово** в різних комунікативних і життєвих ситуаціях, створювати власні мовленнєві продукти, оцінювати свої і чужі творчі здобутки.

Коротко про **критерії оцінювання завдань, пов'язаних із читанням**. Вони розробляються на основі рівнів розуміння тексту. Оскільки робота з текстом ведеться на кожному уроці зарубіжної літератури, то Критерії доцільно оформити у вигляді інтерактивного стенду, плакату, щоб учні могли за необхідності звертатися до них. Учитель у разі потреби вносить ясність та необхідні уточнення. Це певною мірою дисциплінує і мотивує учнів.

Критеріальна модель оцінювання завдань для роботи з текстом

Рівень розуміння тексту	Рівень когнітивних цілей	Критерії оцінювання
загальне розуміння	знання розуміння використання	вміння - визначати тему та основну думку тексту - виявляти у заголовку тексту тему чи основну думку

		<ul style="list-style-type: none"> - знаходити різницю у двох чи більше текстах/порівнювати зміст текстів; - відрізнати основну інформацію від другорядної
виявлення інформації	знання розуміння використання	<p>вміння</p> <ul style="list-style-type: none"> - читати (слухати) текст (вибірково, виразно, згідно із поставленим завданням) - визначати особливості його будови - знаходити потрібну інформацію - співвідносити інформацію, укладену в тексті, з особистим досвідом
інтерпретація тексту	використання, аналіз, синтез	<p>вміння</p> <ul style="list-style-type: none"> - співвідносити укладену в тексті інформацію з інформацією інших джерел /особистим досвідом - робити висновки щодо змісту тексту; - знаходити аргументи, що підтверджують думки / висловлювання; - пояснювати назву тексту
рефлексія щодо змісту	аналіз, синтез, оцінка	<p>вміння</p> <ul style="list-style-type: none"> - розрізняти об'єктивну та суб'єктивну інформацію; - пов'язувати інформацію з фактами/подіями реальної дійсності; - аргументувати свою точку зору
рефлексія щодо форми	аналіз, синтез, оцінка	<p>вміння</p> <ul style="list-style-type: none"> - виявляти іронію, гумор, різні відтінки смислу, виражені словом, різну підтекстову інформацію

У ході такої роботи здійснюється зворотній зв'язок за спільно розробленими критеріями. Представлену таблицю слід доповнити колонкою з розрахунком балів, які може отримати учень/учениця відповідно до критеріїв, і подати вигляді плакату.